

KS. ANTONI MŁOTEK

WSPÓLNOTOWE OBLICZE MORALNOŚCI WEDŁUG AUGUSTYŃSKIEJ KONCEPCJI *CHRISTUS TOTUS*

Fakt, że św. Augustyn w historii teologii zachodniej zajmuje miejsce szczególne, absolutnie jedyne, nie podlega dyskusji. Jego koncepcje w bardzo wielu wypadkach zachowały aktualność. Wymownym potwierdzeniem zainteresowania jego pisarstwem są nie tylko ponawiane wydania dzieł, ale i monografie jemu poświęcone¹. Nikt lepiej niż Augustyn nie ukazał, że między moralnością i dogmatem istnieje nierozdzielna więź. We wszystkich pismach dogmatycznych umiał podkreślić praktyczne znaczenie prawd wiary dla życia. W przekazywaniu treści dotyczących moralności uczył o jej wspólnotowym charakterze. Człowiek bowiem jest istotą społeczną i przynależy do trzech wspólnot: rodzina (*domus*), ojczyzna (*civitas*), ludzkość². W swoim planie Bóg chce, aby człowiek miłował Go we wspólnocie i aby się Nim cieszył w społeczności braci przez całą wieczność. Począwszy od *Komentarza Ewangelii św. Jana*, napisanego w 416 r., św. Augustyn często wiązał chrześcijańską moralność, zwłaszcza obowiązek miłości bliźniego, z nauką o mistycznym ciele Chrystusa, uwy-puklając przez to wspólnotowy charakter tejże moralności.

1. „ECCLESIA CATHOLICA SOLA CORPUS EST CHRISTI” (EP. 185,50)

Jak stwierdza E. Mersch³, nauka św. Augustyna o mistycznym ciele Chrystusa występuje na tle dwóch błędów, które on zwalcza: donatyzmu

¹ Por. P. De Vooght. *S. Augustin a l'honneur*. „Revue d'Histoire Ecclesiastique” 71 : 1976 s. 31. Por. *Scientia augustiniana. Studien über Augustinus, den Augustinismus und Augustinerorden*. Festschrift A. Zumkeller. C. P. Mayer, W. Eckermann (Hrsg.). Würzburg 1975 s. 750.

² *De civ. Dei* 19,12. PL 41,638. Por. E. Portalie. *Augustin*. W: *Dictionnaire de théologie catholique*. T. 1. Paris 1930 kol. 2439; Ch. Boyer. *Augustin*. W: *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*. T. 1. Paris 1937 kol. 1107.

³ *Le Corps Mystique du Christ*. Paris 1951. T. 2 s. 45. Por. Y. Congar. *L'Eglise de saint Augustin à l'époque moderne*. Paris 1970 s. 11.

i pelagianizmu. Przeciw członkom schizmy donacjańskiej biskup Hippony występuje z nauką o jedności Kościoła katolickiego. Chrystus jako głowa i Kościół jako Jego członki są razem złączone jedną miłością. Jedno jest życie Chrystusa w Kościele powszechnym. Kto się odrywa od tego Kościoła, odrywa się zarazem od Chrystusa⁴. Pelagianom przedkłada naukę o łasce i wyjaśnia im, w jaki sposób nadprzyrodzone życie łaski spływa z głowy na członki mistycznego organizmu. Przeciw herezji pelagianizmu, która była próbą adaptacji indywidualizmu etyki stoickiej do zasad wiary i ascezy chrześcijańskiej, mówi wiele o solidaryzmie ludzkim. Jest to solidaryzm w grzechu i łasce. Cały rodzaj ludzki łączy się w dwóch swych przedstawicielach: Adamie i Chrystusie. W Adamie wszyscy zgrzeszyli. Bóg ulitował się i w Chrystusie przeciwstawił ogólnemu złu dzieło solidarności w dobrym⁵.

Najwyraźniej nauka św. Augustyna o mistycznym ciele jako Chrystusie zupełnym, to znaczy głowie wraz z członkami, występuje w jego kazaniach i homiliach. Wielokrotnie powtarza on, że Chrystus i Kościół tworzą jedno, jedną duszę, jednego człowieka, jedną osobę. Chrystus zupełny to nie jest sam Zbawiciel, lecz także Jego ciało, to głowa i członki razem⁶. Koncepcja Chrystusa zupełnego (*Christus totus*) pozwala Augustynowi mówić, że jesteśmy Chrystusem i że to On działa przez swoje członki w Kościele⁷. Nauka biskupa Hippony o identyfikacji Chrystusa z wiernymi jest punktem szczytowym jego teologii mistycznego ciała. Augustyn stosuje wymianę orzekań między Chrystusem a Kościołem na podobieństwo *communicatio idiomatum* w Chrystusie.

Poszczególne członki łączą się z Chrystusem bezpośrednio w sakramencie chrztu. Być chrześcijaninem — to wielka łaska, większa niż urząd biskupi. „Ilekroć mnie przeraża to, czym jestem dla was, pociechę daję mi to, czym jestem wraz z wami. Dla was bowiem jestem biskupem, wraz z wami jestem chrześcijaninem. Pierwsze to imię urzędu, drugie łaski. Tamto niesie ze sobą niebezpieczeństwo, to zbawienie”⁸.

Skąd czerpał św. Augustyn inspiracje do takiej koncepcji? Na pewno z Biblii, zwłaszcza z Ewangelii św. Jana i listów św. Pawła. Albowiem

⁴ *Sermo* 129. PL 38,722; *Epist.* 138. PL 33,489; *De bapt.* 4,7. PL 43,160. Por. A. Tymczak. *Kościół jako Mistyczne Ciało Chrystusa*. W: *Kościół*. Lublin 1936 s. 37.

⁵ *In Ps.* 84. PL 37,1072; *De gr. Christi et pecc. orig.* 2,40. PL 44,407; *De pecc. mer. et rem.* 1,9. PL 44,114.

⁶ *In Ps.* 103, *sermo* 2. PL 37,1352; *In Ps.* 58, *sermo* 1. PL 36,693; *In Jo. Ev. tract.* 28. PL 35,1622.

⁷ *In Ps.* 74,4. PL 36,949. Por. *In Ps.* 25, *enarr.* 2. PL 36,200.

⁸ *Sermo* 340,1. PL 38,1483. Por. *In Ps.* 126,3. PL 37,1669. Por. M. Jourjon. *L'éveque comme membre du peuple de Dieu selon saint Augustin*. „Bulletin des Facultés Catholiques de Lyon” 73 : 1951 s. 32.

często powołuje się wyraźnie na teksty z Pisma św. Możliwy był również wpływ św. Ambrożego. Szukając zależności trzeba też odnieść się do Tykoniusza. Zresztą sam Augustyn pisze o tym, że korzystał z dzieła Tykoniusza *Liber regularum*⁹. Tykoniusz, to jedna z najciekawszych postaci donatyzmu. Jako teolog świecki był gorliwym donatystą, ale jego szersze horyzonty naraziły go na wyklęcie przez Parmeniana. W *Liber regularum* czyli w zbiorze zasad hermeneutyki, Tykoniusz mówi o ciele Chrystusa. Jednakże wpływ jego na naukę św. Augustyna jest ograniczony¹⁰. Wielki Afrykańczyk wykazuje bowiem dużą samodzielność w analizach tekstów biblijnych i we wnioskach dotyczących ciała Chrystusowego.

Wnioski te są następujące: chrześcijanie, jako żywe członki Zbawiciela, winni w swym życiu moralnym starać się o upodobnienie do głowy. Każdy z nich winien troszczyć się o to, aby nie być odłączonym od ciała Chrystusa¹¹. Jako członki jednego organizmu winni starać się o jedność, wzajemną miłość i pomoc. Zwłaszcza postulat jedności oraz miłości i pomocy ma ważne znaczenie.

2. „NOS MULTI IN ILLO UNO UNUM” (IN PS. 127,3)

Myśl o naturalnym związku między ludźmi, jako bliźniami, legła u samych podstaw nauki społecznej św. Augustyna. Człowiek nie znosi samotności i odosobnienia. Musi się łączyć z innymi ludźmi, musi żyć w zorganizowanym społeczeństwie, które ułatwia mu pracę i rozwój, zapewniając korzystanie z pokoju i zabezpieczając przed krzywdą¹². Poprzez teologiczną naukę o jedności zachodzącej w ciele Chrystusa myśl społeczna wielkiego Afrykańczyka otrzymała pogłębienie i nowe treści. Wychwała on zachodzącą w ciele mistycznym jedność powszechną, jedność wszystkich narodów, jedność Chrystusa, jedność ciała Chrystusa, jedność prawdziwą i pełną, jedność miłości i wspólnoty¹³. Jedność tę powoduje Chrystus. Augustyn głosi, że jesteśmy jedno, ponieważ Chrystus jest jeden, a my jesteśmy Jego członkami. Nasza wielość tworzy jedność w Nim, który jest jeden¹⁴.

⁹ *Epist.* 41. PL 33,159; *Retract.* 2,30. PL 32,631.

¹⁰ Por. S. Grabowski. *The Church. An Introduction to the Theology of St. Augustine.* St. Louis 1957 s. 552; Mersch. jw. T. 2 s. 99.

¹¹ *In Jo. Ev. tract.* 27,6. PL 35,1618; *Sermo* 22,10. PL 38,154; *Epist.* 185,50. PL 33,811.

¹² *Epist.* 155,14. PL 33,672; *De civ. Dei* 18,2. PL 41,560. Por. W. Kornatowski. *Společno-polityczna myśl św. Augustyna.* Warszawa 1965 s. 169; Cz. Strzeszewski. *Aktualność myśli społecznej św. Augustyna.* „Przegląd Powszechny” 227: 1949. 108.

¹³ *Epist.* 128. PL 33,489; *De bapt.* 4,7. PL 43,160; *Contra epist. Parm.* 3,28. PL 43,104. Por. T. J. Van Bavel, B. Bruning. *Die Einheit des „Totus Christus” bei Augustinus.* W: *Scientia augustiniana* s. 43-75.

¹⁴ *In Ps.* 127,3. PL 37,1679; *In Ps.* 60,2. PL 36,724.

Mając na uwadze jedność mistycznego ciała Chrystusa, Augustyn we wspaniałym hymnie na cześć Kościoła, jakim jest *De moribus Ecclesiae catholicae*, woła: „Obywateli i ludy, co mówię, cały rodzaj ludzki jedno-czysz Chryste w wierze we wspólne pochodzenie, tak że ludzie nie tylko chcą być razem, ale ponadto stają się braćmi”¹⁵. W polemice z donatyzmem św. Augustyn mówi o jedności i miłości powszechnej w Kościele. Nie uznaje ona granic narodowych, bo Kościół jest powszechny¹⁶.

Jedność członków mistycznego ciała ujawnia się w czasie wspólnoty eucharystycznej. Jak z wielu ziaren powstał chleb eucharystyczny, tak liczni chrześcijanie mają tworzyć jedność i to nie tylko w czasie sprawowania Eucharystii¹⁷.

Według Augustyna jedność członków mistycznego ciała wcale nie oznacza, że istnieje identyczność i jednorodność ich obowiązków. Jak w ciele ludzkim, tak i w Kościele jest mnóstwo członków różniących się godnością, użytecznością i celowością. W oparciu o 1 Kor 12,28-30 biskup Hippony mówi o specjalizacji i współpracy członków mistycznego organizmu. Różne są ich obowiązki, ale życie wspólne¹⁸.

Z idei mistycznej unii chrześcijan w ciele Chrystusa wyprowadza Augustyn naukę o społecznych aspektach świętości i grzechu. Świętość członków mistycznego ciała jest z istoty swej kolektywna; cnoty jednego dotyczą innych, są z korzyścią dla innych. Dlatego ci, którzy prowadzą życie czynne, są umacniani przez modlitwę ludzi oddających się kontemplacji. „Tworzymy jedno ciało — pisze Augustyn do mnichów — wy w nas prowadzicie życie czynne, a my w was oddajemy się kontemplacji”¹⁹. Na tej zasadzie chrześcijanie żyjący w małżeństwie mogą mieć zasługi dziewictwa²⁰. Grzechy zaś powodują nie tylko oddzielenie się jednostki od mistycznego ciała, ale szkodzą także i innym członkom²¹.

3. „AD CHARITATEM REFERTUR OMNE PRAECEPTUM” (ENCHIR. 121,32)

Twierdzenia zawarte w augustyńskiej doktrynie o ścisłej jedności członków mistycznego ciała stanowią przesłanki dla wysuwanych przez niego postulatów dotyczących wzajemnej ich miłości i pomocy. Każdy członek ciała Chrystusowego ma dokładać starań o dobro duchowe innych członków. Chrześcijanin nie może lekceważyć chorób duchowych, na jakie cierpią inne członki, gdyż takim niedbalstwem przyczynia się do osłabie-

¹⁵ *De mor. Eccl.* 1,30. PL 32,1336.

¹⁶ *In epist. ad Parthos* 10. PL 35,2060; *In Ps.* 94. PL 37,1217.

¹⁷ *Sermo* 57,7. PL 38,389; *In Jo. Ev. tract.* 26,13. PL 35,1613.

¹⁸ *Sermo* 268,2. PL 38,1232; *In Jo. Ev. tract.* 14,3. PL 35,1508.

¹⁹ *Epist.* 48. PL 33,187.

²⁰ *In Ps.* 121. PL 37,1627.

²¹ *Sermo* 42,4. PL 38,417. Por. Grabowski, jw. s. 570.

nia Kościoła. W chorobach ciała jest rzeczą niemożliwą, by jeden członek nie odczuwał niemocy drugiego. Św. Augustyn pisze o tym obrazowo: „Jeśli do nogi wbije się cierni, czy oczy z tego powodu, że noga jest od nich najbardziej oddalona, zostawiają ją bez pomocy? Przenigdy! Z pomocą ruszy zaraz całe ciało. Człowiek usiądzie, grzbiet się zegnije, by poszukać oczami ciernia w nodze. Wszystkie członki czynią co mogą, by wyciągnąć cierni z członka najniższego. Podobnie niech każdy członek ciała Chrystusowego dołoży starań, by stać się członkiem pożytecznym”²². Dlatego wierni mają ubolewać nad tymi, którzy odchodzą od Kościoła²³.

Według św. Augustyna kto kocha Boga nie może nie chcieć, by wszyscy Go nie kochali. „Powinniśmy chcieć, aby wszyscy kochali Boga wraz z nami. Wszelka pomoc, której udzielamy, albo którą otrzymujemy, winna być przyporządkowana temu celowi. Jeśli w teatrze widz ceni sztukę aktora, to kocha też wszystkich, którzy jak on wyróżniają go. To nie dla nich on ich kocha, lecz z powodu aktora, którego kochają razem. Im bardziej miłuje tego aktora, tym więcej będzie dokładał starań, by inni widzowie go podziwiali. Jeśli spotka kogoś obojętnego, zrobi wszystko, aby go pobudzić do miłości. Oto jak trzeba starać się, by innych przyprowadzić do miłowania Boga wraz z nami”²⁴.

Kto naprawdę miłuje bliźniego powinien pracować nad jego zbawieniem. Przyjacielowi bowiem należy życzyć, by osiągnął życie wieczne. „Kogokolwiek miłujesz, miłuj go dla życia wiecznego. Jeżeli widzisz w nim złość, gniew, zazdrość, nieprawość, staraj się tak uśmierzyć chorobę duszy, jak miłujący przyjaciel usiłuje uleczyć chorobę ciała. Miłuj go więc w tym celu, abyś z niego uczynił to, czym ty jesteś, a wtenczas miłość twoja będzie doskonała. W tym celu miłuj małżonkę, twoje dziecko, krewnego, sąsiada, każdego nieznanomego człowieka, nieprzyjaciela”²⁵. W innej zaś mowie apeluje do słuchaczy: „Miłujmy wszystko, co może z nami iść do owego królestwa, gdzie nikt nie mówi: Ojciec mój, lecz wszyscy do jednego Boga wołają: Ojciec nasz”²⁶. Zresztą Augustyn ciągle powtarza, że miłość jest czymś istotnym w ciele mistycznym. Miłować ludzi, to miłować Chrystusa. Chcąc zaś być z Chrystusem, który jest głową mistycznego ciała, trzeba być zjednoczonym przez miłość z ludźmi, którzy są Jego ciałem²⁷.

²² *In Ps.* 130,6. PL 37,1707; *In Jo. Ev. tract.* 32,8. PL 35,1646.

²³ *Sermo* 268,2. PL 38,1233.

²⁴ *De doctr. christ.* 19,30. PL 34,30.

²⁵ *Sermo* 385,7. PL 39,1694.

²⁶ *De sermone Dom. in monte* 1,41. PL 34,1250.

²⁷ Por. M. Berrouard. *L'Eglise communautaire d'amour et de vie selon Saint Augustin.* „Lumiere et Vie” 83 : 1967 s. 40-64; Mersch, jw. t. 2 s. 131.

Uświadamiając sobie rolę miłości w życiu poszczególnych członków mistycznego organizmu i całego ciała mistycznego Augustyn może powiedzieć, że ona jest celem wszelkich przykazań. Wszystkie przykazania bowiem odnoszą się do miłości ²⁸.

4. WNIOSKI I REFLEKSJE

a) Św. Augustyn wyraźnie uczy, że Bóg powołuje człowieka w historii zbawienia do wspólnotowego życia moralnego. W planach Bożych ludzie stanowią jedno ciało Chrystusa w Nim mają być wspólnotą i jednością oraz miłować się i pomagać sobie wzajemnie w dążeniu do najwyższego dobra. Nakaz moralny pochodzi między innymi z życia w jedności mistycznego ciała Chrystusa.

b) Podmiotem dobra są nie tylko poszczególne osoby, ale całe ciało mistyczne Chrystusa. Jest ono bowiem rzeczywistością, którą Bóg widzi jako całość i kocha ją ze względu na osoby, które się w Nim znajdują, a ostatecznie ze względu na Chrystusa — głowę.

c) Podkreślanie przez Augustyna wspólnotowego charakteru Eucharystii i jej znaczenia dla życia społecznego wiernych nabiera aktualności w dobie współczesnego odrodzenia liturgicznego. Sprawowanie Eucharystii podsuwa myśl, że zbawienie idzie przez zbiorowy wysiłek mistycznego ciała, poza którym jednostka nie może zdobyć, ani rozwijać życia łaski. Każda jednostka w religijnej społeczności służy innym, ale także jej służy Chrystus i Kościół. W społeczności Kościoła nie jesteśmy gośćmi i przechodniami, ale według słów św. Pawła budujemy się na mieszkanie Boga w Duchu Świętym (Ef 2, 18-22). Branie udziału w Eucharystii to stwierdzenie teoretyczne i praktyczne, że wszyscy mamy stanowić społeczną jedność z Chrystusem. Gniew, niechęć do przebaczenia i nienawiść rozrywają mistyczny organizm, a przecież uczestniczący we mszy św. pragnie budować Kościół. Każdy chrześcijanin, który bierze udział we mszy św. i splata swą rękę z miłosierną dłonią Zbawiciela przebaczącego, musi w życiu codziennym okazać miłość braciom; jeśli tak nie jest, to kłamie swej mszy św.

d) Tak, jak uczył św. Augustyn, również Ojcowie Soboru Watykańskiego II głoszą, że „człowiek z głębi swej natury jest istotą społeczną, toteż bez stosunków z innymi ludźmi nie może ani żyć, ani rozwijać swoich uzdolnień” (KDK nr 12). Co więcej, solidarność ta dotyczy sfery nadprzyrodzonej: „Podobało się Bogu uświęcać i zbawiać ludzi nie pojedynczo, z wykluczeniem wszelkiej wzajemnej między nimi więzi, lecz uczynić z nich lud, który by Go poznawał w prawdzie i zbożnie Mu służył” (KK nr 9). Lud ów ma za głowę Chrystusa. Udziałem tego ludu stała się

²⁸ *Enchir.* 121,32. PL 40,272.

godność i wolność synów Bożych, a jego prawem stało się nowe przykazanie miłowania.

e) Biblijna idea mistycznego ciała i augustyńska koncepcja „*Christus totus*” stanowi głęboki fundament dla chrześcijańskiego apostołstwa. Albowiem jak uczy Sobór Watykański II „obowiązek i prawo do apostołstwa otrzymują świeccy na mocy samego zjednoczenia z Chrystusem — Głową. Wszczepieni przez chrzest w Ciało Mistyczne Chrystusa, utwierdzeni mocą Ducha Świętego przez bierzmowanie, są oni przeznaczeni przez samego Pana do apostołstwa” (DA nr 3).

L'ASPECT COMMUNAUTAIRE DE LA MORALE SELON LA CONCEPTION AUGUSTINIENNE *CHRISTUS TOTUS*

R é s u m é

Se basant sur les textes du Commentaire de l'Évangile selon Saint-Jean, sur les lettres de Saint-Paul l'Apôtre, de même que sur les sermons et les homélies de l'évêque d'Hippone, l'auteur du présent article affirme que c'est la conception augustinienne de *Christus totus* (Corps Mystique) qui est à l'origine de l'opinion prétendant que la morale chrétienne a le caractère communautaire. Saint-Augustin enseigne précisément que, dans l'histoire du salut, Dieu voue l'homme à la vie morale communautaire. Faisant partie du même Corps du Christ, les hommes doivent être en Lui communion et unité. Non seulement les individus particuliers, mais tout le Corps Mystique du Christ est l'objet du bien. Le Corps Mystique est en effet une réalité que Dieu considère comme un tout; Il l'aime pour les personnes qui le composent et, en définitive, pour le Christ qui en est la Tête. Le salut de l'humanité s'opère au moyen de l'effort commun du Corps Mystique en dehors duquel l'individu ne saurait ni mériter ni développer la grâce. Dans la communauté de foi, tout individu est au service des autres; cependant, lui aussi, est servi par le Christ et l'Eglise et c'est pourquoi tous doivent constituer l'un avec le Christ. Toutes ces raisons amènent l'évêque d'Hippone à l'opinion que la morale du peuple de Dieu présente l'aspect communautaire.